

8. Polnyj cerkovno-slavyanskij slovar' / [sost. G. D'yachenko]. – Moskva, 1993 [reprint izd. 1900 r.].

9. Rusanivs'kyj V. M. Istoriia ukrains'koi literaturnoi movy. – Kyiv, 2001.

10. Rusyna O. Mysailove poslannia Sykstu IV za Synodal'nym spyskom // Ukrains'kyj arkhеоhrafichnyj schorichnyk. – Nova serii. – Vyp.7. / Ukrains'kyj arkhеоhrafichnyj zbirnyk. – Kyiv – N'iu-Jork, 2002. – T.10. – S.281–296.

11. Russkij feodal'nyj arxiv XIV – pervoj treti XVI vekov. – Ch.3. – Moskva, 1987.

12. Russkij feodal'nyj arxiv XIV – pervoj treti XVI vekov. – Ch.5 – Moskva, 1992.

13. Sviatye Pys'mo Staroho i Novoho Zavitu / [per. I. Khomenka]. – Rym, 1963.

14. Slovar' ukrains'koi movy: u 4–kh tomakh / [red. B. Hrinchenko]. – Kyiv, 1958–1959 (reprint).

15. Slovnyk staroukrains'koi movy XIV–XV st.: u 2–kh tomakh / [red. kolehiia: D. H. Hrynchyshyn, L. L. Humets'ka, I. M. Kernyts'kyj]; Akademiia nauk Ukrains'koi RSR, Instytut suspil'nykh nauk. – Kyiv: Naukova dumka, 1977–1978.

16. Slovnyk ukrains'koi movy: v 11–ty tomakh / [hol. red. kolehiia I. Bilodid]; Akademiia Nauk URSR, Instytut movoznavstva. – Kyiv, 1970–1980.

17. Sobornoe poslanie russkogo duxovenstva i miryan k Rimskomu pape Sikstu IV, pisannoe iz Vil'ny 14 marta 1476 g. / [vidav. Petrushevich A. S.] – L'viv, 1870.

Zatorsky N., Ph.D. in Theology, University of Friborg (Switzerland), o_nazarij@yahoo.de

Traces of the vernacular in the Epistle of Misael

The article investigates traces of the influence of the vernacular on the text of the Epistle of Misael. The analysis of the existing manuscripts of the charter shows which elements of the vernacular were present in the archetype of the letter and appear in all hitherto known copies of the Epistle, and which of them were only present in a certain copy of the Misael's charter and characteristic of the customary language of a particular scribe. The results of the research disprove statements of some scholars who claim the presence of Polish or Belarusian vocabulary in the Epistle, since only traces of the old Ukrainian language, typical of charters of the late 15th century, were found in the Epistle.

Keywords: the Epistle of Misael, the Old Ukrainian language, the manuscript of Krewo, the Smolensk manuscript, the Synodal manuscript.

* * *

УДК 903.22(477.83)

Верхотурова М. А.,

викладач, Національна академія сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного; аспірантка, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів), gileya.org.ua@gmail.com

КОЛЕКЦІЯ ГАРМАТ XVI–XVIII СТОЛІТТЯ В ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ КОРОЛЯ ЯНА III У ЛЬВОВІ

Розглядається історія створення та розвитку Національного музею ім. Короля Яна III у Львові. Зроблено короткий огляд періоджерел до вивчення історії Музею. Висвітлено експозиційну діяльність на прикладі виставки людовисарських виробів 1920 року. Представлений кількісний та якісний склад артилерії XVI–XVIII ст. в колекції Музею. Обґрунтовується висновок про долю збірки артилерії після розформування музейної установи.

Ключові слова: гармати XVI–XVIII ст., музей, музейна колекція, Національний музей ім. Короля Яна III у Львові, музейна реформа 1940-х рр.

Особливої актуальності сьогодні набуває питання дослідження історії та розвитку музейної справи у міжвоєнний період. Ґрунтовне вивчення тогочасних музейних колекцій дасть змогу відстежити шлях багатьох речових історичних пам'яток. Збройні колекції, в тому числі й артилерії XVI–XVIII ст. завжди привертала до себе особливу увагу, адже є безцінним джерелом історичної інформації, наочним прикладом розвитку зброярського ремесла, та дуже часто – високохудожніми

вигорами мистецтва. Артилерія завжди була і є певним символом могутності тих, кому належить, а тому, з огляду на випробування, котрі сьогодні випали на долю нашої держави, потребує особливо ретельного вивчення, це дасть змогу бачити глибину та славу військової традиції нації, високий рівень майстерності зброярів [16, с. 4–5]. Глибокий аналіз музейних предметів у колекціях вогнепальної зброї дає можливість зброєзнавцям, музеєзнавцям, військовим історикам та зацікавленим аматорам відкривати все нові аспекти проблематики цих галузей науки.

Львів завжди був своєрідним місцем сплетінням різних культур та їх традицій, одним з основних центрів музейного життя Галичини. На початку 1900-х років стрімко розвивалися та збагачувалися колекції кількох музейних установ міста: Історичного музею міста Львова, Національного музею, Промислового Музею, Природничого музею, Національної галереї міста Львова, Музею ім. князів Любомирських, та ін. 12 вересня 1908 року у місті Львові розпочав роботу Національний музей ім. Короля Яна III.

Джерелами до вивчення історії Національного музею імені короля Яна III є праці Александра Чоловського Muzeum Narodowe im. krola Jana III. Przewodnik tymczasowy, виданий 1909 року у Львові; Muzeum Narodowe im. krola Jana III, i jego zadania – стаття в часописі «Sztuka»; Muzea Gminy m. Lwowa, Sprawozdanie Dyrekcji Archiwum m. etc. z dzialnosci w latach 1935–6 [18, s. 31; 19, s. 5–7; 20, s. 31; 21, s. 23]. При дослідженні виставкової діяльності Музею варто простудіювати працю Кароля Бадецького, надруковану у 1920 році у Львові – Wystawa zdobnictwa Ludwisarskiego. Szkic pamiatkowy zamiast katalogu, присвячену першій у Львові виставці пам'яток людовисарського мистецтва [17, s. 29]. Обов'язковою для опрацювання буде праця Рудольфа Менкіцького Muzeum narodowe im. krola Jana III we Lwowie. Przewodnik po zbiorach z 12 tabliscami – видана у 1936 році у Львові [22, s. 136].

Після ідеї створення Музею та початку зібрання колекції постала потреба в приміщенні. 6 серпня 1908 року на прохання першого заступника мера міста Тадеуша Рувовського гміна Львова придбала «королівську кам'яницю» для потреб новоствореного Національного музею ім. Яна III [18, s. 7–10]. Будинок побудований на замовлення Костянтина Корнякта в кінці 1580-х років, за проектом архітектора Грека, родом з Криту. Будівництвом керував Піотр Барбон. Будинок є безпосереднім свідком історії родини Собеських, адже у 1642 році його придбав Якуб Собеський. У 1647 році спадкоємцем кам'яниці став Ян Собеський, того ж року вже – Король Ян III. Очевидно, що польський король Ян III мав особливе відношення до цього будинку, адже там були швидко проведені певні реставраційні та ремонтні роботи, облаштовано королівську резиденцію у Львові. Багато історичних подій та постатей зустрів цей будинок. Після смерті Яна III, будівля перейшла у власність його синів. У 1709 році королевиці Якуб та Костянтин Собеські продали кам'яницю Северину Магеушу Жевуйському – Гетьманові польському, після смерті якого у 1728 році будинок мав ще кілька власників, аж поки будинок на пл. Ринок 6 не перейшов у власність Музею ім. короля Яна III у Львові.

Протягом місяця було проведено першочергові заходи з консервації будівлі, відремонтовано дах, вікна, двері. Першими експонатами Музею стали портрети Яна III та його родини, медалі, монети, та інші пам'ятні речі, подаровані у фонди приватними особами та знайдені у архіві та церквах міста. Всі речі поміщалися у двох кімнатах, частина з експонатів лежала просто на підлозі. Значну частину зібрання становили портрети польських діячів XVI–XIX ст. і пам'ятки родини Собеських. Саме так було розпочато експозиційну діяльність, в майбутньому одного з найбагатших музеїв Львова. Після подальшої реставрації будинку та відновлення інших кімнат, експозиція швидко розросталася. Згідно першого путівника по збірці, написаного А. Чоловським у 1909 році, артилерії в колекції ще не було [18, s. 31]. Про плани та перспективи розвитку Музею А. Чоловський написав у статті до журналу «Sztuka» [19, s. 5–7].

Багато зусиль для стрімкого розвитку Національного музею Яна III приклав Александр Чоловський. Видатний науковець, культурний та громадський діяч Львова, який з 1891 року обіймав посаду архіваріуса, а в подальшому – директора архіву та підлеглих йому музеїв. Завдяки його старанням розпочав роботу Національний музей ім. Яна III. Вчений став автором кількох каталогів та путівників по збірках цього музею [18, s. 31; 20, s. 318]. Безцінною для Львова є спадщина наукових праць історика.

Перша світова війна внесла свої трагічні корективи у заплановану роботу музеїв Львова. Основним завданням тепер стало збереження цілісності збірок від знищення та пограбувань. Варто відзначити, що у цей час схожа ситуація була практично у всіх музеях Львова. На жаль, попри зусилля музейних працівників, не обійшлося без втрат. Вже у 1915 році частина збірок Народного дому та Ставропігії були вивезені до Ростова–на–Дону. У 1916 році готувалися до евакуації у Відень найцінніші предмети колекції Музею Наукового Товариства ім. Шевченка. На щастя, у цьому відпала потреба, проте запаковані у коробки предмети пролежали так аж до 1918 року, що теж не минуло безслідно. Суттєво вплинули на роботу музеїв Львова арешти, здійснені російськими військами у червні 1915 року директорів Національного музею ім. Яна III А. Чоловського, директора Національного музею І. Свенціцького, членів Президії міста Т. Рутовського, І. Левинського та багатьох інших науковців і громадських діячів Львова [8, с. 217]. Аж у кінці 1917 року бранці повернулися у місто. Роки війни та повоєнний час були сповнені різними подіями, котрі можна було б згадати, але, все ж, повернемося до Національного музею ім. Яна III.

Людвигарство у всі часи займало вагоме місце у житті Львова. Історія міста багата іменами майстрів-людвигарів та їхніми виробами – дзвонами, гарматами, скульптурами. У 1920 році в Музеї імені короля Яна III відбулася перша у Львові виставка людвигарських виробів, де були представлені роботи з часів глибокого Середньовіччя і до кінця XIX століття. Основну частину експонатів становили гармати, мортири та дзвони.

Перша частина виставки була присвячена артилерії – в експозиції було дев'ятнадцять гармат та чотири мортири. Це були залишки львівської артилерії, дивом збереженої в місті до того часу. Першими впадали в очі

дві бронзові гармати, відлиті у 1534 році львівським майстром Леонардом Герле, прикрашені гербом Львова, у чоповому полі розміщений польський орел, під запальним отвором розгорнутий напис «Lenhart Hirt Hat Mich Gossen» [17, s. 7].

Згідно опису виставки, поряд розміщувалася гармата з датою 1541, на думку К. Бадецького, також роботи Леонарда Герле, про що свідчила не тільки техніка лиття, а й характерне для робіт майстра орнаментування (герб Львова, польський орел, голови трьох турків, ангелята з крильми) і напис перед запальним полем – «Dobra To Obrona Z Kim Pan Bog Jest». Сьогодні гармата знаходиться у фондах Львівської національної галереї мистецтв ім. Бориса Возницького та експонується в Олеському замку [17, s. 11]. Далі ми ще про неї згадаємо.

У тій же кімнаті знаходилися і дві бронзові орнаментовані польові гармати, виготовлені за часів правління польського короля Зигмунда III, з польським орлом і датою відливу – 1630 року. На стволі, згідно моди того часу, є епіграф фундаційний латиною «SUB FELICI SIGISMUNDI III D.G. REGIS POLI: HOC OPUS PER M. KONIECPOLE KONIECPOLSKI C.S. NOVITER ERECTUM». Ці дві гармати були відлиті львівськими людвигарями Георгієм Франке та його сином Каспаром, котрі впродовж кількох років виконали декілька замовлень К. Конєцпольського [12, с. 289; 17, s. 11]. Сьогодні гармати належать колекції Львівського історичного музею та експонуються в «Арсеналі» [1].

Поряд на виставці експонувалися сім бронзових гармат–«апостолок». У 1740 році львівський майстер Іван Полянський відлив серію бронзових гармат, прикрашених гербом Львова, постатями та іменами апостолів (св. Іоан, Матвій, Юда–Тадеуш, Варфоломій, Хома, Якуб та Андрій та ін.) [7]. В колекцію Національного музею ім. Яна III гармати у 1908 році були передані з Музею ім. князів Любомирських. Сьогодні гармати зберігаються у фондах Львівського історичного музею та експонуються в кількох відділах музею [1; 17, s. 12–13].

Згідно опису експозиції, з недатованих гармат на виставці була представлена чавунна гармата у формі риби з вертикально розміщеними чопами, (на верхній чопі – герб Львова). Працівники музею вважали цю гармату відливою у Львові в XVII ст. невідомим майстром. Зараз гармата експонується в «Арсеналі» [1; 17, s. 13]. Пізніше ми ще повернемося до цього ствола.

Поряд розміщувалися шість салютних гарматок (віватівок, з плоскою різьбленим гербом Львова, зображенням св. Андрія, образом Мадонни з Дитятком) [17, s. 14]. Чи це були гармати з колекції Національного музею ім. Яна III, чи були позичені для виставки сьогодні сказати важко. На жаль, музейна реформа 1940 року не сприяла збереженню цілісності колекцій, доля цих віватівок нам невідома.

Експонувалася також кулеврина з часів Владислава IV (три фрагменти: найбільший – з чудовим гербом і написом на латині, два менші – деталі з головами Turczyna) підірвана шведами після захоплення Львова у 1704 році, вочевидь, є роботою львівського майстра. Сьогодні ці фрагменти є у фондах Львівського історичного музею.

В окрему експозиційну групу були виділені мортири. Згідно опису виставки, найбільша за розміром, за

винятком профільованих кілець, не має ніяких прикрас. Три інші мортири – однакових розмірів, можемо зробити припущення, що йде мова про три чавунні мортири XVII ст., які сьогодні входять до колекції Львівського історичного музею та експонуються в «Арсеналі» [5, с. 72–76]. Мортира з орлом польським, гербом Львова, монограмою майстра–ливарника L. H., має дату – 1529, і, на думку К. Бадецького, була взагалі найстаршою датованою пам'яткою у частині львівського гарматного відливицтва [17, s. 13]. Сьогодні, на жаль, ми не маємо свідчень про мортиру, схожу на описану, але у Музеї Війська Польського у Варшаві зберігається бронзовий фальконет середній екстраординарний з гербом «Орел» і «Погоня», відлисто–ливарною «1529» і великим гербом міста Львова [13, с. 35–36]. Можемо зробити обережне припущення, що саме ця гармата експонувалася на виставці.

Йому подібні (на думку К. Бадецького теж поза всяким сумнівом литі рукою Герле), дві інші мортири виготовлені у 1556 році, крім наявної дати прикрашені гербом Львова і зображенням Матері Божої. Ці дві гармати були зображені на афіші виставки. Сьогодні їхня доля нам невідома. Можемо припустити, що, як і багато інших львівських гармат, вони були вивезені під час війни за кордон.

На виставці також були представлені 26 рисунків гармат та мортир вивезених військом Карла XII з Кракова та Львова. Представлені рисунки є частиною альбому шведського поручника Ф. Телотта, написаного у 1704 році. Сьогодні зберігаються у Швеції в Архіві у Стокгольмі. А. Чоловський опрацював альбом, повертаючись з ув'язнення у 1917 році.

Серед збірки гармат домінуюче місце було виділене скульптурній групі «Архистратиг Михайло перемагає Сатану». Скульптура Михайла дуже майстерно відлита між 1638 та 1643 роками, за наказом генерала артилерії польської Павла Гродзичького, зберігача королівської артилерії, львівським людвисаром Каспаром Франке. Святий Михайло досконало гармоніює з бронзовим драконом. Скульптурна пара колись прикрашала королівський арсенал, у 1646 році була освячена у присутності короля Владислава IV. за львівським Домініканським костелом, це єдиний, сьогодні відомий взірць олов'яного пам'ятника відлитого у Львові в середині XVII ст. Це був один з найцінніших предметів, поряд з перерахованими гарматами Музею історичного міста Львова. Грунтовне дослідження скульптурної групи зробив львівський науковець Петро Слободян [14, с. 180–183].

Друга частина виставки була присвячена дзвоном, і відкривала перед оглядачем кількасотлітню історію дзвонівідливицтва львівського.

Привертає нашу увагу суперечка, котра виникла між істориками XX та XXI століть, стосовно автентичності вищезгаданих нами гармат, а саме – гармати з датою 1541, кількома гербами та написом «Dobra To Obrona Z Kim Pan Bog Jest» (Національна картинна галерея ім. Б. Возницького), чавунної гармати у формі риби (Львівський історичний музей) Владислав Лозинський та Кароль Бадецький вважали ці мортири оригінальними взірцями львівського відливицтва першої половини XVI століття людвисаря Леонарда Герле, опираючись, вочевидь, на характерне для львівських стволів

означеного періоду орнаментування, а саме – на герби Львова, написи, притаманні роботам майстра та техніку відливицтва, притаманну роботам Л. Герле. Гармату–рибу науковці датували XVII ст. [17, s. 13].

Борис Мельник та Олег Мальченко висловили думку, що стволі не є оригінальними взірцями львівського людвисарства, а фальсифікатами, виготовленими у XIX ст. з метою комерційної вигоди. Одним з аргументів науковців є відсутність документальних джерел фактів чавунного відливицтва видатного львівського майстра Л. Герле та сама якість лиття гармат [2; 12, с. 284].

З огляду на суттєві розбіжності між науковцями, вважаємо доцільним повторне дослідження цих стволів з використанням сучасних технологічних можливостей, а саме – металографічного, хімічного та інших можливих лабораторних досліджень, та подальше ґрунтовне опрацювання архівних джерел.

Про подальше збагачення колекції артилерії свідчить Путівник по збірці, написаний у 1936 році Рудольфом Менкіцким – тогочасним директором Музею. Згідно описів та фотографій у Першій збройовні в експозиції був дев'ятиствольний органок кін. XVI – поч. XVII ст. [22, с. 35–45]. Після розформування Національного музею ім. Яна III органок було передано до фондів новоствореного Львівського державного республіканського історичного музею. Однак повоєнна музейна політика знову не сприяла збереженню цілісності колекції. У 1946 році органок, на підставі наказу РНК №515 від 7 грудня 1945 року, був переданий до Києва у Державний історичний музей УРСР. Сьогодні він знаходиться в експозиції Національного музею історії України в Києві у залі, присвяченому козацьчині [3].

З 1919 року окремою філією Національного музею ім. Яна III у Львові стала колекція пам'яток, зібрана львівським доктором права Болеславом Ожеховичем. У збірку входили мініатюри, кишенькові годинники, монети, особливе місце займала зброя. Завдяки праці Кароля Бадецького у 1922 році надруковано перший опис збірки – «Zbiory Boleslava Ozechowicza».

Друга світова війна стала справжньою трагедією для Національного музею ім. Яна III у Львові. Музейна реформа 1940–х років, котра проходила у Львові, спричинила до розформування 26 музейних установ, котрі діяли та активно розвивалися. Внаслідок цього їх фонди були розподілені між кількома великими музеями міста. Така доля спіткала і зібрання Національного музею ім. Яна III. Значна частина колекції, в тому числі й артилерія, перейшла до фондів новоствореного Львівського республіканського історичного музею, сьогодні це Львівський історичний музей. Таким же шляхом до колекції частково потрапили збірки Музею ім. князів Любомирських, Музею наукового товариства ім. Тараса Шевченка та ін. [15].

Однією з найстаріших та найбагатших скарбниць історії в Україні сьогодні є Львівський історичний музей. Історія Музею розпочалася у 1893 році – засновано Історичний музей міста Львова. Тоді він займав кілька кімнат у архівному бюро Миської ратуші. Фонди формувалися з пам'яток міського архіву, депозитів та дарів окремих громадян і речей, переданих з різних миських бюро. Музейна установа активно розвивалася та збагачувала свої фонди. У 1926 році

гміна придбала для потреб Історичного музею міста Львова будинок на пл. Ринок 4. З 22 вересня 1929 року всі охочі мали змогу відвідати експозицію Музею.

8 травня 1940 року Історичний музей міста Львова та Національний музей ім. короля Яна III об'єднано в Львівський державний республіканський історичний музей. До фондів новоствореного музею були частково передані збірки й інших музеїв Львова. Наслідки цієї реформи долаємо досі, відстежуючи долю того чи іншого предмета з колекцій музеїв, що діяли у Львові до 1940 року, шукаючи загублені супровідні документи, намагаючись відповісти на запитання: що передали, куди передали, де зараз знаходиться той чи інший предмет? Подарунком історії вважаємо те, що колекція гармат Національного музею ім. короля Яна III майже у повному складі була передана до фондів новоствореного Львівського державного республіканського історичного музею, сьогодні – Львівського історичного музею.

Сьогодні у Львівському історичному музеї зберігається понад 330 тисяч музейних предметів, поділених на 34 окремі групи збереження. Гармати займають особливе місце в колекції зброї, значна частина експонується в «Арсеналі». Гармати передані з колекції Національного музею ім. короля Яна III числяться під інв. № 3–2878, 3–3364, 3–3513, 3–2868, 3–3358, 3–3359, 3–3354, 3–2880, 3–3355, 3–3356, 3–3357, 3–2384, 3–3504, 3–4317, 3–3319, 3–3320, 3–3321, 3–3322, 3–3363, 3–3364) і є справжньою окрасою колекції артилерії XIV–XVIII Львівського історичного музею [1; 2].

Список використаних джерел

1. Львівський історичний музей. Фондова група «Зброя».
2. Львівський історичний музей. Інвентарні книги Музею.
3. Національний музей історій України. Фондова група «Зброя».
4. Львівська національна галерея мистецтв ім. Б. Возницького.
5. Verhoturova M. Ogljad kolekciï mortyr Lviv's'kogo istorichnogo muzeju // II Miznarodna zbrojeznavcha konferenciya: tezy dopovidej, m. Kyïv, 16–18 travnja / red. Toïchkin D. V. – K., 2016. – С.72–76.
6. Жолтовський П. Художній метал. Історичний нарис. – К.: «Мистецтво», 1972. – 113 с.
7. Козицький А. Артилерія міська // Енциклопедія Львова / За ред. А. Козицького та І. Підкови Т.1. – Львів, 2007. – С.97–99.
8. Козицький А. М. Український краєзнавчий рух у Галичині (1918–1939): дис. канд. іст. наук: 07.00.01/ Козицький Андрій Михайлович. – Львів, 1996. – 227 с.
9. Лазечко П. З глибини віків (Хто виливав Львівські гармати). Наукові записки / Львівський історичний музей. – Львів, 1993. – Вип.1. – 179 с.
10. Мальченко О. Арсенали українських замків XV – середини XVII ст.: монографія / О. Мальченко. – К., 2004. – 398 с.
11. Мальченко О. Артилерія на українських землях у XIV–XV століттях. – К., 2005. – 184 с.
12. Мальченко О. Орнаментована артилерія на Правобережній Україні (XV–XVIII ст.). – К., 2009. – 284 с.
13. Мальченко О. Museum artillieriae ucrainicae saeculi XV–XVIII. Pars prima. Українські гармати в зарубіжних музейних колекціях. – К., 2011. – 216 с., 84 ст. ілюстр.
14. Слободян П. В. Скульптурна композиція «Архистратиг Михайло перемагає Сатану» зі збірки ЛІМ: історія та проблеми збереження // Бюлетень національного науково-дослідженого реставраційного центру України. – Львів, 2008. – Вип.10. – С.180–183.
15. Терський С. В. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни // Військово-науковий вісник. – Львів, 2013. – Вип.19.
16. Шлях воїна. Один на двох / О. Артюхін, С. Сіваченко, О. Галенко, М. Верхотурова / Укл. Городецький А. – К., 2016. – 73 с.

17. Badecki K. Wystawa zbódnictwa ludwisarskiego. – Lwow, 1920. – 28 s.
18. Czolowski A. Muzeum Narodowe imienia krola Jana III. Przewodnik tymczasowy. – Lwow: drukarnia W. Szyjkowskiego, 1909. – 34 s.
19. Czolowski A. Muzeum Narodowe imienia krola Jana III i jego zadania [text] / A. Czolowski // Sztuka. – 1911. – №1. – S.5–7.
20. Muzea Gminy miasta Lwowa / A. Czolowski, K. Badecki, R. Mekicki, M. Harasimowicz, S. Zarewicz, H. Ciesla. – Lwow, 1929. – 318 s.
21. Sprawozdanie Dyrekcji Archiwum miejskiego z dzialnosti w latach 1935 i 1936 / A. Czolowski, K. Badecki, R. Mekicki. – Lwow, 1937. – 23 s.
22. Mekicki R. Museum narodowe im. Krola Jana III we Lwowie. Przewodnik po zbiorach z 12 tablicami. – Lwow, 1936. – 136 s.

References

1. L'viv's'kyj istorychnyj muzej. Fondova grupa «Zbroja».
2. L'viv's'kyj istorychnyj muzej. Inventarni knygy Muzeju.
3. Nacional'nyj muzej istorij Ukrainy. Fondova grupa «Zbroja».
4. L'viv's'ka nacional'na galereja mystectv im. B. Voznyc'kogo.
5. Verhoturova M. Ogljad kolekciï mortyr Lviv's'kogo istorichnogo muzeju // II Miznarodna zbrojeznavcha konferenciya: tezy dopovidej, m. Kyïv, 16–18 travnja / red. Toïchkin D. V. – K., 2016. – S.72–76.
6. Zholtovs'kyj P. Hudozhnij metal. Istorychnyj narys. – K.: «Mystectvo», 1972. – 113 s.
7. Kozyc'kyj A. Artylerija mis'ka // Encyklopedija L'vova / Za red. A. Kozyc'kogo ta I. Pidkovo T.1. – L'viv, 2007. – S.97–99.
8. Kozyc'kyj A. M. Ukrain's'kyj krajeznavchij ruh u Galychyni (1918–1939): dys. kand. ist. nauk: 07.00.01/ Kozyc'kyj Andrij Myhajlovych. – L'viv, 1996. – 227 s.
9. Lazechko P. Z glybyny vikiv (Hto vylyvav L'viv's'ki garmaty). Naukovi zapysky / L'viv's'kyj istorychnyj muzej. – L'viv, 1993. – Vyp.1. – 179 s.
10. Mal'chenko O. Arsenaly ukrai'ns'kyh zamkiv XV – seredyiny XVII st.: monografija / O. Mal'chenko. – K., 2004. – 398 s.
11. Mal'chenko O. Artylerija na ukrai'ns'kyh zemljah u XIV–XV stolittjah. – K., 2005. – 184 s.
12. Mal'chenko O. Ornametovana artylerija na Pravoberezhnij Ukraini (XV–XVIII st.). – K., 2009. – 284 s.
13. Mal'chenko O. Museum artillieriae ucrainicae saeculi XV–XVIII. Pars prima. Ukrain's'ki garmaty v zarubiznyh muzejnyh kolekciyah. – K., 2011. – 216 s., 84 st. iljustr.
14. Slobodjan P. V. Skulpturna kompozycja «Arhystratyg Myhajlo peremagaje Satanu» zi zbirky LIM: istorija ta problemy zberzhennja // Bjuletyn' nacional'nogo naukovo-doslidzenogo restavracijnogo centru Ukrainy. – L'viv, 2008. – Vyp.10. – S.180–183.
15. Ters'kyj S. V. Reformuvannja muzeïv Galychyny na pochatku Drugoi' svitovoi' vijny // Vijs'kovo-naukovyj visnyk. – L'viv, 2013. – Vyp.19.
16. Shljah voïna. Odyn na dvoch / O. Artjuhyn, Je. Sivachenko, O. Galenko, M. Verhoturova / Ukl. Gorodec'kyj A. – K., 2016. – 73 s.
17. Badecki K. Wystawa zbódnictwa ludwisarskiego. – Lwow, 1920. – 28 s.
18. Czolowski A. Muzeum Narodowe imienia krola Jana III. Przewodnik tymczasowy. – Lwow: drukarnia W. Szyjkowskiego, 1909. – 34 s.
19. Czolowski A. Muzeum Narodowe imienia krola Jana III i jego zadania [text] / A. Czolowski // Sztuka. – 1911. – №1. – S.5–7.
20. Muzea Gminy miasta Lwowa / A. Czolowski, K. Badecki, R. Mekicki, M. Harasimowicz, S. Zarewicz, H. Ciesla. – Lwow, 1929. – 318 s.
21. Sprawozdanie Dyrekcji Archiwum miejskiego z dzialnosti w latach 1935 i 1936 / A. Czolowski, K. Badecki, R. Mekicki. – Lwow, 1937. – 23 s.
22. Mekicki R. Museum narodowe im. Krola Jana III we Lwowie. Przewodnik po zbiorach z 12 tablicami. – Lwow, 1936. – 136 s.

Verhoturova M. A., lecturer, National Academy of Army Land Forces Hetman P. Sagaidachny; postgraduate student, Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv), gileya.org.ua@gmail.com
Collection of cannons of the 16th–18th centuries in the collection of the King Jan III National Museum in Lviv

Of particular relevance today is the question of research into the history and development of museums in the interwar period. Armed collection, including artillery 16–17th centuries always attracted special attention, as is an invaluable source of

historical information, good example of development of arms craft, and often – highly artistic works of art. This article reviews the creation and development of the National Museum King Jan III in Lviv. Made a brief overview of sources for studying the history of the Museum. Exposition deals with the activities of the example *byudvysarskyh products exhibition in 1920*, which featured works since ancient Middle Ages to the end of the XIX century. Presented quantitative and qualitative composition of artillery 16–17th centuries in the collection of the Museum. May 8, 1940 Lviv History Museum and the National Museum King Jan III united Republican in Lviv State Historical Museum. In the article the conclusion about the fate of the collection of artillery after the dissolution of the museum institution.

Keywords: guns of XVI–XVIII centuries, museum, museum collection, National Museum named after King Jan III in Lviv, a museum reform of the 1940s.

* * *

УДК 94(477.7):664

Феденко О. О.,
аспірантка кафедри історії України,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
(Україна, Одеса), fedenkoolena@gmail.com

РОЛЬ ІТАЛІЙСЬКОЇ ГРОМАДИ У РОЗБУДОВІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ОДЕСИ НАПРИКІНЦІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.

Проаналізовано участь представників італійської громади у становленні й розвитку харчової промисловості Одеси наприкінці XVIII – початку XX ст. Досліджуючи документи українських й італійських архівів, автор прослідковує історію родин (Коста, Сонданс, Поццо, Кавассо), вихідці з Сардинського Королівства, що були початківцями у виробництві макаронної продукції в Україні. Перші фабрики з виробництва макаронів мали мануфактурний характер, де майстром був власник підприємства, а технології й справа передавалася у спадок. Також італійські піддані були представлені у борошномельній промисловості (Джакомо Порро, торговий дім «Брати Анатра»), виробництві хліба і галет та у виробництві м'яса (Фердинанд Брагаліо). Збувалася продукція італійських підприємств як в Одесі (нерідко підприємці володіли і лавками), так і через порт, звідки відправлялися до інших регіонів України та іноземних країн.

Ключові слова: харчова промисловість, італійці, Одеса, фабрики.

Італійські іммігранти в містах Південної України увійшли в історію передусім як заможні негоціанти й оперні артисти. Проте, варто зауважити, що італійська громада міста складалася з представників різних професій, зокрема й промисловців, чийі підприємства виробляли продукцію, котрою і сьогодні славиться італійський ринок: макаронні вироби, галети, кондитерські товари та ін. Дослідження промислової діяльності представників італійської громади Одеси є важливим для кращого розуміння внеску італійців в розвиток економіки України.

Окремі факти з промислової діяльності італійців Одеси були висвітлені в роботах К. Ю. Бацака [1], А. Маколкін [35], В. Чарнецького [22], проте означена тема ніколи не була предметом спеціального дослідження ні у вітчизняній, ні у іноземній історіографії. Мета дослідження полягає на основі тогочасної преси, документальних матеріалів Державних архівів Одеської області і Турина (Італія) проаналізувати роль італійських підданих в розвитку харчової промисловості Одеси наприкінці XVIII – початку XX ст.

Перші італійські іммігранти, передусім вихідці з Сардинського Королівства, привезли з собою до Одеси технологію виробництва макаронів, що зародилася в Італії у 1760–х рр. До залучення парових машин у макаронне виробництво обладнання фабрики складалося з мідної машини (для замішування тіста), мармурового каменю (стола), на якому розкатували тісто; машинного сита, мідних форм, решета тощо. Готові вироби потрібно було ставити в сушарню, але одеський клімат літом дозволяв сушити макарони під сонцем протягом 3–4 діб.

Одеса, чия промисловість ґрунтувалася здебільшого на переробці сільськогосподарської сировини, мала сприятливе середовище для цієї галузі: була наявна сировина, теплий клімат та відсутність конкуренції та досвіду з боку російських підданих. На території Херсонської губернії, як доповідав неаполітанський консул Фелікс де Рібас, вирощувався сорт твердої пшениці – арнаутка – з котрого можна було виробляти чудові макаронні вироби [23], але в Україні в місцевих промисловців не було досвіду у виготовленні цієї продукції, на відміну від італійських переселенців.

Вже у 1804 р. Сардинській підданий Бенедетто Россеті (Razetti) отримав ділянку від Будівельного комітету під №139 на воєнному форштаді для спорудження будинку і макаронної фабрики. Відомо, що у 1812 р. фабрика вже діяла [15, арк. 126].

У 1820–х рр. фабрикою з виробництва макаронів та галет в Одесі володіла родина Кавассо, уродженці м. Сорі Генуезького герцогства Сардинського королівства. Голова родини Кавасса, Джузеппе, помер весною 1830 р. У заповіті Джузеппе наказував поділити його майно на шість рівних частин між його дружиною та п'ятьма дітьми. В знак вдячності «за тяжку працю» Джузеппе залишив своїй сестрі Ферміні, вдові Поццо, одну фабрику для виготовлення макаронів з усім оснащенням та «50 четвертей пшениці для початку виробництва» [26].

В червні 1830 р. померла дружина Джузеппе Кавасси, Катерина [28], а опікунами дітей стали сардинські піддані Паоло Перозіо та Франческо Лардоне. З 31 грудня 1835 р. опікунство неповнолітніх сиріт, Антоніо, Матео, Джованні та Софії Кавассо, перейшло до їхньої тітки Ферміні Поццо [30]. Таким чином, Ф. Поццо управляла як своєю фабрикою, так і своїх племінників. За звітом 1836 р., що подала Ф. Поццо до Сардинського генерального консульства, актив підприємства складався з зерна вартістю 800 крб., макаронів – 1 000 крб., галет – 1 650 крб., борошна – 1 200 крб., кредити на 1 653 крб. Усього 6 303 крб., з яких 3 800 крб. належали самій Ферміні Поццо. На 1837 р. актив складав з зерна та макаронів на 3 000 крб., борошна і галет – 2 500 крб., кредити та готівка в касі – 1 500 крб. Усього – 7 000 крб., з яких сума в 3 800 крб. була власністю Ф. Поццо [33].

Коли саме припинили своє існування фабрики родин Кавассо і Поццо невідомо, але в огляді макаронної промисловості за 1859 р. згадка про ці підприємства відсутні. Відомо, що Матео Поццо володів лавками в Пале-Роялі [16, арк. 298] та мав ресторацію, що розміщувалася в будинку Струдзи до його смерті в 1845 р. [17]. Нащадки цих родини, зберігши італійське підданство, проживали в Одесі. У 1897 р. вул. Ямській, 6 проживала родина італійського підданого, бухгалтера міської лікарні, Миколая Еммануїловича Поццо–Кавасси, на утриманні якого перебували мати Євдокія Романівна та сестри Марія, Дар'я і Катерина [9, арк. 40зв–41]. А в квартирі на вул. Ямській, 118 мешкав Емануїл Емануїлович Поццо, службовець Російського телеграфного агентства [10, арк. 25зв–26].

Останнім пунктом свого заповіту Джузеппе Кавасса зазначав, що розвитком свого бізнесу завдячує парубкам Сонданс, чий капітал допоміг йому. Мова йде про Антоніо, Джузеппе і Луїджі Сонданс – синів